

**Tác động của lịch sử khóa quản lý
trong chính sách phòng, chống tham nhũng thời Lê s**

Trần Đình Ba¹

Khái lược hình thức tham nhũng thời Lê s

Tham nhũng là tồn tại hủ bại trong nhà nước trong lịch sử. Trong các triều đại qua các triều đại Nam, thời Lê s (1428 - 1527) dù có sự chuyển biến nhưng những mặt tích cực vẫn tồn tại không có những bước tiến. Qua *Việt sử ký toàn thư*, chúng tôi thống kê số lượng vụ tham nhũng của các triều đại có tham nhũng thời gian 1428 - 1527, theo cách phân loại của nhà nghiên cứu lịch sử.

Lĩnh vực Vấn đề	Kinh tế	Văn hóa Giáo dục	T pháp	Quân	B d ng quan ch c	Lĩnh vực khác (ngoài giao, xây d ng...)
Số lượng vấn đề	7	1	14	9	10	2

Thống kê của *Việt sử ký toàn thư*, tham chiếu các bộ *Khâm nh Việt sử thông giám cương mục* và *Việt sử cương mục ti yếu*, bước đầu giúp xây dựng số liệu đáng tin cậy về những vụ tham nhũng thời Lê s. Qua đó, trong 100 năm tồn tại của nhà Lê s, có khoảng 30 vụ việc liên quan tới tham nhũng, hình thức quản lý, tôn thất nhà Lê s ghi lại.

Theo tiến trình thời gian, 30 vụ án hay vụ việc liên quan đến tham nhũng, hình thức và 40 năm của thời Lê s. Trong đó thời trị vì của vua Lê Thái Tổ (1428 - 1433) không ghi nhận có vụ tham nhũng nào. Số lượng những vụ, việc tham nhũng tập trung trong thời trị vì của các vua kế nhiệm. Thời vua Lê Thái Tông (1433 - 1442) có 11 vụ, việc; thời vua Lê Nhân Tông (1442 - 1459) có 8 vụ, việc và 8 năm (1460 - 1468) thời vua Lê Thánh Tông 10 vụ, việc liên quan. Các bộ như *Mu Thien* (1448) thời vua Lê Nhân Tông có 6/8 vụ, việc tham nhũng và năm *Hien* (1467) thời vua Lê Thánh Tông có 8/10 vụ, việc liên quan đến tham nhũng. Vụ án tham nhũng cuối cùng được chép trong 40 năm của thời Lê s là vụ án của quan Phan Tông Trình cùng người bạn xảy ra tháng 11 năm *Mu Tý* (1468) thời vua Lê Thánh Tông.

60 năm cuối nhà Lê s từ niên hiệu *Hien* (1470 - 1497) của vua Lê Thánh Tông cho đến thời vua Lê Cung Hoàng (1522 - 1527), chính sách không ghi rõ số vụ, việc tham nhũng, nhưng chắc chắn tình trạng tham nhũng đã gia tăng và tính chất ngày càng trở nên nghiêm trọng. Bởi vì mặt Lê Uy Mục dùng ngoi thích tạo uy quyền cho những kẻ bất tài như *Tha Nghi* phần lớn là kẻ chèn ép mà coi phẫn nhân, *T Mô* làm nghề bán cá lươn

¹ Thạc sĩ, Giảng viên khoa Công nghệ, Trường Trung cấp Nghệ thuật, TP.HCM. Email: batrandinh@gmail.com. Liên hệ: Điện thoại: 097 667 1983

quân Túc v ... M t Lê T ng D c v cu i th i tr vì ch m lo vi c th m c, bòn rút s c l c, ti n tài c a dân xây i n tr m nóc, C u trùng ài²... Vua Lê Chiêu Tông (1516 - 1522) và Lê Cung Hoàng tài n ng h n ch , không có th c quy n tr n c³, ch c ch n tham nh ng, h i l càng có c h i phát tri n nhi u h n khi mà trên không ngay, d i t ch ng th ng. Ngay nh vua Lê Hi n Tông n i nghi p vua Lê Thánh Tông tr n c c ng c xem là sáng su t th , còn ph i t ra lo l ng v i n n tham nh ng th i tr vì c a mình thì l y gì làm hi v ng s công b ng, thanh s ch nh ng v vua c kém, tài hèn v sau.

Vi c 60 n m sau c a nhà Lê s không có nhi u v , vi c tham ô, h i l c ghi l i, là b i v n n h i l , tham ô, t “bi m công vi t ”, th m chí là vi c c p o t tài s n dân en m t cách tr ng tr n ã tr nên ph bi n trong ch n quan tr ng và ngoài nhân gian. Nh th i Lê Uy M c, vua thì b o ng c, gi t h i tôn th t, a dùng h ngo i. n ngay c quan l i còn ph i lo s , tránh “voi ch ng x u m t nào” khi b n thân thích, bà con c a vua ngang nhiên ánh d u, c p o t b t c l , v t quý gì c a dân mà chúng thích.

ánh giá v “phong s phu” th i Lê s mà Lê Quý ôn g i là Ti n Lê, qua ó th hi n m t ph n hi n tr ng xã h i, ông cho r ng: “*T n m oan Khánh⁴ tr v sau, l i bàn lu n sáng su t b ng i, thói c u c nh m i ngày m t th nh, ng i có ch c v ít gi c phong thanh liêm nhún nh ng, trong tri u ình không nghe có l i can gián, g p có vi c thì r t r è c u th , th y lúc nguy thì bán n c toàn thân, d u ng i g i là b c danh nho, c ng u yên tâm nh n s ng vinh phi ngh a, r i nào th ca nào trao i, khoe khoang tán t ng l n nhau, t p t c s phu th i nát n th là cùng, t h i bi n i l n này không th nào nói cho xi t c*”⁵. i u ó h n úng v i câu “*Ti n dùng k sài lang, ua m r ng ng h i l*”⁶ trong sách *H ng Thu n Trung h ng ký* c a Nguy n D c khi vi t v th i Lê Uy M c.

Th c tr ng tham nh ng hi n h u y d n t i h qu làm tha hóa m t b ph n quan l i ng quy n; làm m t lòng tin c a nhân dân vào chính quy n; góp ph n làm suy y u th ch chính tr nhà Lê s . B i th , các vua nhà Lê s xem ây là m i nguy l n gây nên s b t n xã h i c n ph i c p thi t phòng ch ng. Tr i qua 100 n m t n t i, các vua nhà Lê s ã th c thi nhi u bi n pháp khác nhau phòng, ch ng, x lý n n tham nh ng. i u ó c th hi n trong quy nh v lu t l , i n ch ; trong vi c xác nh nhi m v , quy n l c c a các c quan, quan ch c giám sát quan l i và ph n bi n xã h i; chính sách tuy n ch n quan l i (l ti n c , l b o c , thi c); chính sách th ng ph t... Trong ph m vi bài vi t này, chúng tôi c p t i l kh o khóa cùng hi u qu c a nó trong vi c phòng, ch ng và x lý tham nh ng th i Lê s .

Tính c p thi t c a l kh o khóa

Chính sách kh o khóa c nhi u tri u i trong l ch s Vi t Nam th c hi n i v i b máy công ch c c a chính quy n. Ghi nh n u tiên t th i nhà Lý ã th c hi n l kh o khóa. ó là d i tri u vua Lý Anh Tông (1138 - 1175), n m Nhâm Ng (1162): “*Tháng 2, kh o khóa các quan v n võ, ng i nào niên h n kh o mà không có l i thì*

² Xem thêm Phan Xuân Hòa (1952), *L ch s Vi t Nam: T Lê L i kh i ngh a n Nguy n suy vong*, quy n II, Nxb V nh Th nh, Hà N i, tr.19.

³ Xem thêm Nguy n V n Mai (1919), *Nam Vi t l c s* , Nhà in Nguy n V n Vi t, Sài Gòn, tr.35-36.

⁴ oan Khánh: niên hi u c a vua Lê Uy M c (1505 - 1509).

⁵ Lê Quý ôn (2007), *Ki n v n ti u l c*, Nxb V n hóa Thông tin, Hà N i, tr.301.

⁶ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê (2004), *i Vi t s ký toàn th* , t p III, Nxb Khoa h c xã h i, Hà N i, tr.52.

th ng tr t, nh làm phép th ng, c 9 n m m t k kh o”⁷. Các vua nhà Lý c ng theo ó mà gi l này, nh Lý Cao Tông (1176 - 1210) n m Quý S u (1193), n m K H i (1179) u có kh o khóa quan l i. T ó v sau, l kh o khóa c các tri u i n i tí p th c hi n. Nhà Lê s c ng không ph i là ngo i l .

N m u tiên tr vì c a vua Lê Thái T (1428 - 1433), n m M u Thân (1428), bi n pháp kh o khóa ã c áp d ng th c hi n khi vua: “có ch d cho các i th n xét các quan làm vi c trong ngoài”⁸. Tr i qua th i gian su t 100 n m t n t i c a nhà Lê s , các vua Lê u l y kh o khóa làm m t trong nh ng bi n pháp xét n ng l c quan l i. L kh o khóa theo ó c ng không ng ng c hoàn thi n v quy ch , cách th c phát huy c hi u qu c a nó.

M c ích c a tri u ình khi th c hi n l kh o khóa là nh m “c t xem quan l i có thanh liêm, m n cán, x ng áng v i ch c v do tri u ình y cho hay không”⁹. Vai trò, tác d ng c a bi n pháp kh o khóa, ã c các vua nhà Lê xác nh rõ trong nhi u v n b n ban xu ng cho quan l i. Nh l i c a vua Lê Thánh Tông (1460 - 1497) trong s c ch n m Canh Tý (1480): “Phép kh o khóa ã có l s n, c t phân bi t ng i hay d , t vi c khuyên r n”¹⁰; “l kh o khóa c t là nh c nh quan l i luôn luôn ph i liêm khi t, m n cán, ch m lo cho dân c an c , l c nghi p”¹¹.

V i vai trò to l n giúp nhà n c ch n l a c quan t t, liêm khi t, ho c v ch m t quan b t tài, tham nh ng. T ó khuy n khích hay khuyên r n, góp ph n nâng cao hi u qu tr n c, nên trong quan i m c a vua Lê, vì c th c hi n kh o khóa là m t bi n pháp mang tính c p thi t. N u t ch c, cá nhân nào làm ch m k kh o khóa, s b ph t ti n và tr t i theo pháp lu t. Vua Lê Thánh Tông n m Tân Mão (1471) t ng có d c m ch m k kh o khóa v i n i dung: “N u trong 100 ngày tr ng quan không kê khai (danh sách quan l i c kh o khóa - Ng i d n chú) g i lên thì c tính ch m m t ng i là ph t 10 quan ti n. Thiên v t tình u ph i tr t i”¹².

u th i Lê s , l kh o khóa ã c ti n hành, nh ng quy cách th c hi n ch a có khuôn m u nh t nh mà có s b sung, hoàn thi n d n qua th i gian. B c u ghi nh n, quy nh kh o khóa th i vua Lê Thái T và Lê Thái Tông (1433 - 1442) chia quan l i c kh o khóa làm 3 b c, g m: b c Th ng, b c Trung, b c H v i mong mu n c t cho s phân h ng rõ ràng xác áng tùy theo n ng l c, thành tích. Th i gian, niên h n th c hi n kh o khóa ch a có nh ch rõ ràng tr thành l . Bi n pháp kh o khóa c th c hi n i v i c quan v n và quan võ v i nh ng yêu c u có ph n khác nhau.

Quy ch kh o khóa th i Lê s c nh hình thành quy chu n, l y làm l th ng th c hi n là t th i vua Lê Thánh Tông. Trên c s k th a quy cách, th th c kh o khóa c a các i vua tr c, có tham kh o l kh o khóa th i ng, tháng 12 n m M u Thân (1488), vua Lê Thánh Tông ban hành l kh o khóa quan l i v i n i dung chi ti t.

Th th c, quy ch kh o khóa

⁷ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê (2004), *i Vi t s ký toàn th*, t p I, Nxb Khoa h c xã h i, Hà N i, tr.344.

⁸ Phan Huy Chú (2007), *L ch tri u hi n ch ng lo i chí*, t p I, Nxb Giáo d c, Hà N i, tr.693.

⁹ Lê Kim Ngân (1963), *T ch c chính quy n trung ng d i tri u Lê Thánh Tông (1460 - 1497)*, B Qu c gia giáo d c, Sài Gòn, tr.158.

¹⁰ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th*, t p II, s d, tr.508.

¹¹ Lê Kim Ngân, s d, tr.159.

¹² Phan Huy Chú, *L ch tri u hi n ch ng lo i chí*, t p I, s d, tr.693.

V m t th i gian, c 3 n m ti n hành kh o khóa m t l n là s kh o - xét công tr ng l n u; 6 n m tái kh o - xét công tr ng l n th hai; 9 n m thông kh o - xét su t công tr ng trong 9 n m¹³.

Kh o khóa c chia làm hai giai o n.

Giai o n m t là s kh o, xét công tr ng l n u. Có hai tr ng h p th c hi n.

Tr ng h p th nh t là i v i quan l i không ph m t i, 3 n m ti n hành l n kh o khóa u tiên (s kh o). Tiêu chí kh o khóa là xét n ng l c c a ng i làm quan:

- N u quan viên nào ch m lo cho dân, c dân tình ái m . Trong a h t cai qu n ít có ng i l u vong, thì xét cho x ng ch c và c phong th c th (t c là vào h ng chính ng ch quan viên).

- N u quan viên nào hay nh ng nhi u, c khoét, t túi làm giàu ho c trong a h t cai qu n cố nhi u ng i l u vong, thì không x ng ch c, s b cách ch c ho c tr ng ph t theo quy nh.

Tr ng h p th hai là i v i quan l i ph m t i ho c c c cách th ng ch c.

N u trong khi làm vi c, quan l i nào ph m t i, b tri u ình tr ng ph t thì không c n h t 3 n m m i ch u s kh o. Viên quan ó ã ch u s kh o ngay lúc t i tr ng b phát giác, b coi là không x ng ch c.

Tr ng h p quan l i nào dù không có thành tích gì c bi t, nh ng c vua c cách th ng th ng, thì h c ng không ph i ch t i 3 n m s kh o, mà ã ch u s kh o t khi c c cách th ng th ng, ng vào h ng x ng ch c.

Giai o n hai là thông kh o. Giai o n này c áp d ng cho nh ng quan l i ã ch u ba l n kh o khóa liên ti p, t ng ng v i 9 n m. B ph n kh o h ch s xét công vi c viên quan c kh o trong 9 n m, có thành tích gì áng ghi nh n, có l i gì áng phê phán, u kê khai h t và chuy n v b L i. B L i theo ó dâng lên vua ho c quy t nh th ng b , giáng ch c. i v i quan hàm nh ph m ph i tâu lên vua nh o t, còn quan tam ph m tr xu ng thì theo quy ch thi hành¹⁴.

Sau này, th i vua Lê Hi n Tông (1498 - 1504) có nh l kh o khóa m i vào n m K Mùi (1499). Bi n pháp kh o khóa dù có ph n quy t li t, nh ng v n trên c s l kh o khóa ã nh t th i vua Lê Thánh Tông.

Trong th c t , do c thù c a m t s l nh v c, ch c v , nhà n c l i có nh ng quy nh, th ch riêng v kh o khóa l nh v c c th . i u ó cho th y c tính c ng c a l này áp d ng h p lý cho nh ng tr ng h p bi t l . Ví d nh kh o khóa có xét t i a ph ng làm vi c: “*Các quan viên nh n ch c vùng t c h i ã hai l n kh o khóa tr lên mà x ng áng v i ch c v , không có t i l i, thì L i b xét th c, r i i u v ch t lành*”¹⁵ (l nh ch n m Canh Tý (1480) c a vua Lê Thánh Tông).

Theo quy ch kh o khóa th i Lê s , cá nhân, t ch c có ch c n ng ng ra làm nhi m v kh o khóa, g m tr ng quan các a ph ng ho c các c quan chuyên môn. Quan v n huy n, l , tr n thì ch u s kh o h ch c a Hành khi n b n o (th i Lê Thánh Tông b ch c danh Hành khi n). T ng hi u thì do T ng qu n, Tuyên uý sát h ch. Quan s nh, vi n, c c thì do Thi u b o, H u b t sát h ch... Trong quy ch kh o khóa n m

¹³ Qu c s quán tri u Nguy n (2007), *Khâm nh Vi t s thông giám c ng m c*, t p I, Nxb Giáo d c, Hà N i, tr.1133.

¹⁴ Tham kh o: Lê Kim Ngân, s d, tr.158-159; Qu c s quán tri u Nguy n, *Khâm nh Vi t s thông giám c ng m c*, t p I, s d, tr.1133-1134.

¹⁵ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th*, t p II, s d, tr.508.

M u Thân (1488) ã nêu rõ: “*Tr ãng quan ph trách ph i công b ãng mà xét duy t, tính b t ut ngày c b nhi m*”¹⁶.

Sau khi ti n hành kh o khóa a ph ãng ho c c quan mà viên ch c ó ph thu c, danh sách s c trình lên b L i. B L i s xem xét tính úng sai, “*chi u theo các l n kh o công c a thu c viên y t tr c n sau ã làm phi n nha*”¹⁷, *gi n nha*¹⁸ nh th nào, *tâu bày y thi hành theo nh l nh*”¹⁹. T ch c có ch c n ãng kh o khóa g m ba Ty (ô ty, Th a ty, Hi n ty), L i b , Ng s ài (“*Ng s ài kh o l nh, Ph doãn và Ph doãn hai ty Th a, Hi n*”²⁰ (Theo *Lê tri u h i i n*). Xét chung là c p cao kh o h ch c p d i. Ngoài ra, có m t i m áng l u ý là trong tiêu chí kh o khóa i v i quan l i, khi xét hi u qu công vi c có tính n vi c quan tâm ch m sóc i s ãng nhân dân hay không, c dân tình ái m hay không: “*s kh o khóa có tiêu chu n rõ ràng, v hi u n ãng ph c v và o c b ãng lòng ái m c a dân*”²¹. V y là d lu n c a dân chúng, c ãng ãng c ãng là m t th c o tiêu chu n trong kh o khóa quan l i.

Quy ch kh o khóa quy ãnh không ph i quan viên nào c ãng c d kh o khóa. Nhà n c có gi i h n v m t th i gian làm vi c, theo ó “*quan viên nào b m t i 3 tháng thì không c d kh o khóa*”²² (Chi u vua Lê Thánh Tông n m t Mão (1495).

Nhìn chung, l kh o khóa th i Lê s chia quan l i c kh o khóa làm hai h ãng c b n là x ãng ch c, c th ãng th ãng (b c Th ãng) và h ãng không x ãng ch c, b trách ph t, giáng ch c (b c H). Tuy nhiên, còn m t h ãng n a n m gi a hai h ãng trên (b c Trung). ó là h ãng “*các quan ph huy n tuy làm xong vi c thu khóa, nh ãng n u trông nom vi c p ê làm ãng không ch m, nh ãng lúc r i vi c ãng mà ch a hoàn thành, tr ãng i n thu ho ch, thì n k kh o khóa, s không c th c ch c và th ãng c p*”²³ (L i bàn c a H b th ãng th Lê oan Chi n m Canh Tý (1480); “*N u viên nào tuy t i ch c 9 n m, không tham tang, can ph m, nh ãng là ãng i không có tài n ãng gì, nh ãng i mà nên vi c, thì không c kh o xét th ãng th ãng*”²⁴ (l kh o khóa c a vua Lê Hi n Tông, ban hành n m K Mùi (1499), t c là nh ãng i t ãng này v n gi ãng nguyên v trí không th ãng, không giáng. Quy ãnh phân h ãng này c ghi rõ trong *Lê tri u h i i n*: “*Quan nào c n th n siêng n ãng, yêu th ãng h dân, d y l i tr h i, x ki n công b ãng thì c là b c Th ãng. Quan nào th ãng yêu h dân, thu khóa không nhi u, vi c công y , c là b c Trung. Quan nào t m th ãng b t tài, a dua xu ph , tham ô nh ãng l m, hình ãng c bê tr , là b c H*”²⁵.

t rõ tính r n e và khuy n khích, l kh o khóa nhà Lê quy ãnh rõ m c th ãng, giáng i v i quan viên x ãng ch c ho c không x ãng ch c sau khi kh o khóa. Quan viên kh o khóa t b c Th ãng thì s c th ãng ch c, th ãng t . Ho c làm quan n i xa, vùng biên vi n hay n i lam ch ãng thì chuy n v tr n nh m n i g n. Ngoài ra, viên

¹⁶ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th* , t p II, s d, tr.535.

¹⁷ Phi n nha: nha môn có nhi u vi c ph c t p, khó kh n.

¹⁸ Gi n nha: nha môn ít vi c, công vi c n gi n.

¹⁹ Qu c s quán tri u Nguy n, *Khâm nh Vi t s thông giám c ãng m c*, t p I, s d, tr.1134.

²⁰ Vi n Nghiênc u Hán Nôm (2011), *i n ch và pháp lu t Vi t Nam th i trung i*, t p II, Nxb Khoa h c xã h i, Hà N i, tr.86, ph n “Lê tri u h i i n”.

²¹ Lê V n Siêu (2006), *Vi t Nam v n minh s* , Nxb V n h c, Hà N i, tr.772.

²² Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th* , t p II, s d, tr.543.

²³ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th* , t p II, s d, tr.508.

²⁴ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th* , t p III, s d, tr.22.

²⁵ Vi n Nghiênc u Hán Nôm, *i n ch và pháp lu t Vi t Nam th i trung i*, t p II, s d, tr.86-87, ph n “Lê tri u h i i n”.

quan x ng ch c còn c th ng ti n mang tính c l (không nhi u) ghi nh n thành tích “*B c nh t thì c t c m t t , ti n 5 quan*”²⁶.

Quan viên không x ng ch c b x p vào b c H , s b giáng ch c, chuy n sang n i ít vi c, cho t m ngh vi c, th m chí th i h i, b t h u trí s m. Tr ng h p viên quan nào sau khi kh o khóa, n u phát hi n là k tham nh ng thì bãi ch c, b t sung quân Qu ng Nam r n e nh ng k khác²⁷.

cho l kh o khóa phát huy c hi u qu , công d ng, m b o c tính công b ng trong sát h ch, nhà n c ã có nh ng ràng bu c ng n ch n n n ch y ch t trong kh o khóa.

Tr c h t là vi c nh rõ trách nhi m c a cá nhân (các tr ng quan), t ch c (ba Ty: ô ty, Th a ty, Hi n ty; L i b) ng ra kh o khóa. Trong s c ch n m Canh Tý (1480), vua Lê Thánh Tông vi t: “*Nay L i b và quan các nha môn trong ngoài, nên theo úng l mà làm khuy n khích m i ng i. N u dám nhu nh b phép nh tr c kia, thì khoa ph trách ki m xét tâu lên, theo lu t mà tr t i*”²⁸; trong l kh o khóa c a vua Lê Hi n Tông n m K Mùi (1499) có quy nh: “*Quan kh o h ch dám có t tình xét b y, L i b kh o xét không minh, L i khoa xét bác không sáng su t, u ph i giao sang Hình b theo lu t tr t i*”²⁹.

L kh o khóa có quan h l n n ng quan l c a các viên ch c nhà n c. Do ó nhi u quan viên mong có c k t qu kh o khóa, sách h ch t t p cho b n thân. T h i l cho tr ng quan ho c t ch c có ch c n ng xét duy t t ó có th đi n ra i tr ng, thay en s th t. Vì th , nhà n c ã a ra quy nh ng n ng a, nh s c ch n m Canh Tu t (1490) c a vua Lê Thánh Tông có c p: “*K nào dám ch y v y c u c nh thì tr t i theo lu t ng n ch n thói c u may c a k s*”³⁰. Cá nhân, t ch c vì tham ti n mà làm cho vi c kh o h ch không úng, thì c ng b t i. Chi u c a vua Lê Hi n Tông n m Tân D u (1501) có o n: “*Quan hai ty Th a, Hi n n u có ân oán ho c h i l mà kê tâu không công b ng, n n i thì n ác l n l n, công t i sai th c, thì các quan khoa ài xét th c, tâu lên a ra h i t i*”³¹.

Tiêu chí chung i v i quan viên c kh o khóa là xét trên c hai m t tài và c. Tài ây là n ng l c chuyên môn trong công vi c c giao. Còn c là s th ng yêu dân, s trong s ch, liêm khi t, không tham ô, nh ng nhi u dân, không bi m công vi t . Nh v y, tiêu chí v m t c r t coi tr ng v tính liêm khi t c a quan viên. Tiêu chí kh o xét quan ch c tính t i c h nh ã c th c hi n t th i vua Lý Cao Tông n m K H i (1179) v i m c ích “*khi n cho quan ch c không tham nh ng*”³².

Trong th c t , v i nh ng quy nh t ng i ch t ch , có tính ràng bu c cao, l kh o khóa ã phát huy c tác d ng c a nó, phù h p v i m c ích tri u ình kh o xét s hay đ c a quan l i. i vua Lê Thánh Tông, qua kh o khóa, nhi u quan viên y u kém ã b th i h i, nh n m M u Tu t (1478): “*Tham ngh L ng S n Tr n Duy Hinh, Tri ph Tr ng Khánh Ninh Tháp Nhung, Tri ph Phú Bình Ph m Tháo... và nh ng tên n n b i, không làm n i vi c, áng ph i cho ngh*”... “*n u có k nào m i m t hèn kém nh*

²⁶ Phan Huy Chú, *L ch tri u hi n ch ng lo i chí*, t p I, s d, tr.693.

²⁷ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th*, t p II, s d, tr.532.

²⁸ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th*, t p II, s d, tr.508.

²⁹ Phan Huy Chú, *L ch tri u hi n ch ng lo i chí*, t p I, s d, tr.696.

³⁰ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th*, t p II, s d, tr.537.

³¹ Phan Huy Chú, *L ch tri u hi n ch ng lo i chí*, t p I, s d, tr.696.

³² Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th*, t p I, s d, tr.349.

b n Nguy n Trí Nghiêu, H u Tr c, Công Thích... cùng nh ng tên ê ti n b i, không có tài cán, không làm n i vi c, áng cho v ngh ”³³.

Tác đ ng và h n ch c a l kh o khóa

Qua th c t ti n hành kh o khóa, nhà n c c ng ã ch n l a ra c nh ng viên quan có ph m ch t, n ng l c làm vi c th ng ch c, tuy n b lên v trí cao x ng áng cho phù h p. S c còn ghi l i tr ng h p c a ào C . Theo *B c Ninh toàn t nh a d chí*, ông “ng i Yên M , Siêu Lo i. Hai l n trúng khoa Hoàn t . Làm quan n Th ng th b H ”³⁴. có c ch c v cao trong L c b , khi ng ch c, ào C không ng ng tu tâm đ ng t nh, h t lòng v i ch c ph n c giao. Khi thông kh o (9 n m) vào n m M u Thân (1488): “Tháng Giêng nhu n, ngày m ng 3, ào C c th ng Hàn lâm vi n th c ông các h c s Tu Th n thi u doãn. Vì ào C gi ch c nha môn có nhi u vi c, 3 k kh o khóa u x ng ch c, không ph m l i, cho nên c th ng”³⁵.

i vua Lê Hi n Tông, nh ng ng i gi ch c th l nh nh V Ph c Long, Ph m Nh D và V Th H o khi c kh o khóa có nhi u thành tích, l i liêm khi t, trong s ch. K t qu là c tri u ình bi u đ ng, vua thì nêu tên c a h làm g ng trong l nh ch n ch c th l nh tháng 12 n m M u Ng (1498)³⁶.

Dù l kh o khóa c ti n hành t th i nhà Lý, và sau này nhà Lê trung h ng v n duy trì th c hi n. Nh ng tính v m t hi u qu , thì nhà Lê s ã áp d ng l kh o khóa t t h n, có hi u qu h n c . Xét v m t quy ch , l kh o khóa c ng nh m t k thi n ng l c c a quan l i c v c và tài, t ó ho c c th ng quan ti n ch c n u làm vi c t t, ho c là b giáng ch c, bi m ch c, th m chí th i h i n u ph m l i, không x ng ch c. Do ó, l kh o khóa t o ng l c quan l i làm t t ch c trách c giao. ng th i ràng bu c trách nhi m, ý th c c a k s có c nh ng k s kh o, thông kh o t k t qu t t: “thành ra khi làm vi c, các quan l i ph i khuôn mình trong k lu t, ph i h t tâm trí vào công vi c và ph i luôn luôn gi gìn liêm khi t không th ngang nhiên tham nh ng tr c tai m t dân chúng c, vì chính dân chúng s t giác”³⁷.

Trong các bi n pháp xét ph m ch t, n ng l c c a quan l i, l kh o khóa có tính khách quan cao. Quan viên m i b c chân vào ch n quan tr ng, s có ba n m th thách n ng l c, t ch t c a k ch m dân qua k s kh o. V t qua c k s kh o s chính th c b c chân vào hàng ng quan l i th c th . Còn nh ng quan l i không x ng ch c thì b th i h i. C ba n m m t l n l i ti n hành kh o khóa, là bi n pháp nh c nh ngh a v , trách nhi m c a ng i làm quan ph i siêng n ng, trong s ch, h t mình trong công vi c. Th i gian m t k ba n m v a ánh giá n ng l c, ph m ch t quan l i, không quá dài, không quá ng n, duy trì thành l , có tác đ ng là “cách th c khuyên r n thúc y c ng ã chu áo l m. B y gi các quan u làm vi c gi i, gi i là i th nh tr , ó ch ng ph i là hi u qu c a s th ng ph t nghiêm mình sao?”³⁸.

ây là i m ti n b trong l kh o khóa c a nhà Lê s so v i các tri u i tr c ó. Nhà Lý 9 n m kh o khóa m t l n, nhà Tr n 15 n m kh o khóa m t l n. Trong khi ó tu i làm quan c ng nh tu i i c a quan viên a ph n không dài, đ n n “s th ng quan

³³ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th* , t p II, s d, tr.500.

³⁴ Vi n Nghiêu c u Hán Nôm (2009), *a ph ng chí t nh B c Ninh qua t li u Hán Nôm*, Nxb Khoa h c xã h i, Hà N i, tr.125, ph n “B c Ninh toàn t nh a d chí”.

³⁵ Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th* , t p II, s d, tr.533.

³⁶ Qu c s quán tri u Nguy n, *Khâm nh Vi t s thông giám c ng m c*, t p I, s d, tr.1156.

³⁷ Lê V n Siêu, s d, tr.773.

³⁸ Phan Huy Chú, *L ch tri u hi n ch ng lo i chí*, t p I, s d, tr.694.

hay giáng ch c lâu quá thì ng i hi n tài không kh i b chìm l p, mà k b t tài th ng c t m n ng thân, không ph i là chính sách khuy n khích ng i ta i m i”³⁹.

Khi nh n xét v phép kh o khóa th i Lê s , Phan Huy Chú ã kh ng nh tác đ ng to l n c a l này là: “*Phép kh o khóa c a nhà Lê r t là tinh m t, t khi khai qu c thì r t rō i H ng c, t khi Trung h ng v sau thì r t nghiêm kho ng Chính Hòa, V nh Th nh. Ng i thanh liêm ch m ch t t c khen th ng, ng i hèn kém thì t c tru t b . Các quan c g ng, chính s sáng s a, cho nên nói n i tr , n c ta thì i H ng c là h n c*”⁴⁰.

Tuy nhiên, l kh o khóa c ng có i m h n ch c a nó. i m h n ch ãy không ph i quy ch kh o khóa, mà tinh th n c a quan viên, t ch c có trách nhi m kh o khóa. Chính i m này làm gi m i ph n nào tính công b ng, minh b ch, chu n xác trong kh o xét quan viên, n n i vua Lê Hi n Tông khi nh l kh o khóa n m K Mùi (1499), ã phê phán: “*Vi c kh o xét, i u tra ã t ng t n l i y. Th mà c sao các quan l i coi ó là m h v n. Tr ng quan không phân bi t ng i hi n k ngu, ch chỉ u l cho r ng gi i giang áng ch n; cai ty ch ng hi u rō k d ng i hay, c nh t lo t coi là liêm khi t, tài n ng. Thuyền tào⁴¹ ch cân nh c l y l , L i khoa c ng ít khi bác i. Ng i t n t y, hàng bao n m m i c th ng quan; k hèn kém gian tham, thì mau chóng i n ti n ch c. Quan tr ng nh ng l m t ó mà ra*”⁴².

Thông tin tác gi :

Ths. Tr n ình Ba

n v công tác: Khoa C b n, Tr ng Trung c p Ph ng Nam, s 5A Tho i Ng c H u, qu n Tân Phú, Tp.HCM

i n tho i : 097 667 1983

Email: batrandinh@gmail.com

TÀI LI U THAM KH O

1. V n Ninh (2006), *T i n ch c quan Vi t Nam*, Nhà xu t b n Thanh niên, Hà N i.
2. Ngô S Liên và các s quan nhà Lê (2004), *i Vi t s ký toàn th* , Nxb Khoa h c xã h i, Hà N i.
3. Nguy n V n Mai (1919), *Nam Vi t l c s* , Nhà in Nguy n V n Vi t, Sài Gòn.
4. Phan Huy Chú (2007), *L ch tri u hi n ch ng lo i chí*, Nxb Giáo d c, Hà N i.
5. Phan Xuân Hòa (1952), *L ch s Vi t Nam: T Lê L i kh i ngh a n Nguy n suy vong*, quy n II, Nxb V nh Th nh, Hà N i.
6. Lê Kim Ngân (1963), *T ch c chính quy n trung ng d i tri u Lê Thánh Tông (1460 - 1497)*, B Qu c gia giáo d c, Sài Gòn.
7. Lê Quý ôn (2007), *Ki n v n ti u l c*, Nxb V n hóa Thông tin, Hà N i.
8. Lê V n Siêu (2006), *Vi t Nam v n minh s* , Nxb V n h c, Hà N i.
9. Qu c s quán tri u Nguy n (2007), *Khâm nh Vi t s thông giám c ng m c*, Nxb Giáo d c, Hà N i.

³⁹ Phan Huy Chú, *L ch tri u hi n ch ng lo i chí*, t p I, s d, tr.692.

⁴⁰ Phan Huy Chú, *L ch tri u hi n ch ng lo i chí*, t p I, s d, tr.700-701.

⁴¹ Thuyền tào: c quan tuy n b quan l i, ch L i b .

⁴² Ngô S Liên và các s quan nhà Lê, *i Vi t s ký toàn th* , t p III, s d, tr.20.

10. Viện Nghiên cứu Hán Nôm (2009), *Phương pháp chiết nhấc Bắc Ninh qua tài liệu Hán Nôm*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
11. Viện Nghiên cứu Hán Nôm (2011), *Âm nhạc và pháp luật Việt Nam thời trung đại*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, tr.86, phần “Lê triêu hiên”.